

DOKUNUN DUYUMSANMASI

Arş. Gör. Yasemin ARIMAN*

ÖZET

Bu araştırma temel tasarım ilke ve elemanlarından biri olan 'doku' kavramının anlamı, doku çeşitleri ve doğal-yapay dokuları kullanan bazı sanatçı resimlerinin incelenmesi ve dokunun duyumsanması konusunu açıklamaya yönelik bir çalışmadır. Literatür taraması sonucu elde edilen verilerde doku-yüzey, birim-bütün ilişkisine değinilerek, dokunun duyumsanması konusu Worringer ve Deleuze'nin "duyumsama" tanımlarına dayanarak açıklanmaya çalışılmıştır. Doğal- yapay, sert-yumuşak yüzeyler ile dokunun insan üzerindeki yarattığı genel duygusal etkiler işlenmiştir. Gerçek dokuyu daha iyi anlamak için Anselm Kiefer'in çalışma tekniği ile, yapay dokuyu daha iyi anlamak için hipergerçekçi sanatçı Ralph Goings ve trompe l'oeil resimleri, mozaikler ya da dijital doku örnekleri verilerek incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Doku, Doku çeşitleri, Duyumsamak, Temel Tasarım, Sanat.

*Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi ABD. Eskişehir/TÜRKİYE, yaseminariman@anadolu.edu.tr

PERCEPTION OF TEXTURE

Rec. Asst. Yasemin ARIMAN*

ABSTRACT

This research aims to explore the meaning of 'texture', as one of the basic design principles and elements, and the texture types. It also aims to investigate the paintings of some artists' using natural - artificial textures, and to explain touch sensation. Texture-surface is tried to be explained on the basis of the definition of "sensation" of Worringer and Deleuze, emphasizing the relation of unit-whole by using the data obtained after the literature search. The natural-artificial, hard-soft surfaces and the general emotional effects created by the touch on the human are processed. In order to better understand the real texture, the work technique of Anselm Kiefer is examined. As for the artificial texture, the hyper-realist artist Ralph Goings and trompe l'oeil paintings, mosaics or digital textures are examined.

Keywords: *Texture, Texture Types, Sensation, Basic Design, Art.*

*Anadolu University Faculty of Education Department of Fine Arts Education Program in Arts and Crafts Education
Eskişehir/TURKEY yaseminariman@anadolu.edu.tr

1. GİRİŞ

Doku, görme ve dokunma duyularıyla kavranabilen, homojen bir yüzeysel etki ögesidir (Sözen ve Tanyeli, 2014, s.96)). Görsel sanatlarla ilgili yerli kaynaklarda doku, etimolojik açıdan genellikle dokunma fiiline dayandırılrsa da yabancı kaynaklar “texture” terimini kullanmaktadır. Texture dokum, dokunuş (Türkçedeki dokunmak fiilinden değil dokumak fiilinden hareketle) kumaş, teşekkül, bünye, yapı anlamına gelmektedir. Kökenine inildiğinde Fransızca “text” sözcüğünden türetilmiş texture (doku), yapı (constuct), bağlam (context), inşa etma (construct), dokuma (weave) anlamlarına gelmektedir. Türkçedeki dokunma kelimesi ise İngilizce’de “touch” kelimesiyle ifade edilmektedir. Buradan doku kavramının aslında dokunsallıkla ilgili değil doğrudan yapı ile ilgili olduğu sonucuna varılabilir. Dolayısıyla dokunun yalnızca yüzey değil, nesnenin yüzey karakteristiğine bağlı olarak nesneden yansıyan ışık ile ilişkili olduğunu anlayabiliriz (Seylan, 2005, s. 120). Bu kelime anlamları da bizi dokuyu çeşitlerine göre incelemeye götürecektir. Ancak öncelikle yüzeyi anlama çabası ile dokuyu ele almak yerinde olacaktır.

Her cismin yüzeyi dokunulduğunda sert ya da yumuşak pürüzler içerir. Bu pürüzlere o cismin dokusu denir (Divanlıoğlu, 1997, s. 58). Her cismin kendi yapısını yansıtan bir dokusu olsa da bir düzenin bir araya gelen elemanlarının kendi kişiliklerini, yapılarını yitirip birlikte bir etki uyandırmaları ile de ayrı bir doku meydana gelebilmektedir. Bu doğanın yapısal bir özelliğidir. Objelerin dış görünüşlerindeki ayrıcalıkları sağlayan, üzerlerindeki dokusal yapı farklılıklarıdır. Yani doku bir yüzey değerlendirmesidir (Çellek ve Sağocak, 2014, s. 149).

Yüzey, çizgilerin uzayda aralıksız tekrarı ile oluşur. Matematik tanımı ile “bir cismi uzaydan ayıran dış ve yaygın bölüm” olarak tanımlanmaktadır. Kendi kuruluş yasalarına göre oluşan herhangi bir formun en dışta kalan niteliği olan yüzey; insanın algılamasında, nesnel dünya ile temasında nesnenin yapısı hakkında bilgi veren, nesne ile ilişki kurabilen en dış katmandır (Seylan, 2005, s.120). Yüzey nasıl olursa olsun dokuya dair parça ile bütün arasında bazı temel bağlantılar bulunabilir. (Gökaydın, 2002, s. 89), dokunun parça bütün ilişkisi üzerine bunun bir yığılma değil, bütünleşme olduğunu, bu ilişkilerin bütünleşmenin bağlantıları ile anlam kazanan bir elemanlar bütünlüğü olduğunu söyler. Çünkü elemanların birimlerin görev ve belirginliğini bu durum bütüne koşullandırır. Bu eylem birimin ve bütünün bir karşılık içermesidir. Dokunun tanımı ve parça-bütün ilişkisi şu maddeler ile ele alınabilir;

- Doku, birbirine eş ya da birbirini tamamlayan birim biçimlerin belli sistemlerle yan yana gelmesinden oluşur,
- Doğal dokularda dokuyu oluşturan birim biçimleri matematiksel bir yapılanma- bir eşlik göstermemesine karşın bütün içinde birbirlerini tamamlayarak yapısal sistemi oluştururlar,
- Dokulardaki yapısal karakterler, işlevleriyle ilişkilidir. Dokusal yüzeylerin oluşumunu sağlayan birim biçimleri ve bunların yan yana geliş sistemleri daima farklılıklar gösterir (Çellek ve Sağocak, 2014, s.150).

Mekân kavramının bir ögesi olarak yüzey, görme ve dokunma duyularımız ile algılanabilir.

Görsel algılarımız sırasında sertlik, esneklik, pürüzlük gibi niteliklerine verdiğimiz anlamlar genellikle geçmiş yaşantımızda dokunma duyumuzla edindiğimiz deneyimlere dayanarak vardığımız öznel yargılardır. Özellikle görsel sanatlarda yüzeye ait önemli bir özellik olarak kullanılan doku, dokunma duyumuzla edindiğimiz deneyimin görsel ifadesi olarak düşünülmesi yaygın bir görüştür. Ancak, her nesnenin bütünü örgütleyen bir iç yapı maddesi, kendini dış yüzeylerle, kabukla, doku ile kendini görünür kıldığı unutulmamalıdır. Bir kemiğin, süngerin yüzeyini diğer nesnelere daha pürüzlü kılan tamamen bu nesnelere içsel kuruluş nitelikleridir (Seylan, 2005, s. 120).

Her malzemenin kendi özelliğini gösteren bir dokusu vardır. Doku temel anlamı ile parçaların birliğinden, varlıkların birleşmesinden meydana gelmiş bir bütünlüktür. Bu bütünlükler, umulmadık sonuçlara neden olur. Bu olgu Fuller'e göre "enerjetik" yani insan ve evren ilişkisi anlamına gelir (Gökaydın, 2002, s.90).

Güngör (1983), dokuyu pürüzlülük ile açıklarken, pürüzlülüğü bir kutup, yumuşaklığı bir kutup olarak kabul ettiğimiz taktirde, arada pek çok doku kademesi bulunacağını söylemiş, fakat eğitim çalışmalarından bahsederken ifadelerin kolaylıkla anlaşılabilmesi için doku çeşitlerini kabaca üç grupta toplamıştır. Bunlar; sert (kaba) dokular, orta sert dokular ve yumuşak dokulardır. Ancak konu ile ilgili pek çok kaynak incelendiğinde dokunun şu şekillerde de çeşitlendirildiği görülmektedir;

- Doğal doku,
- Gerçek doku,
- Yapay doku,
- Görsel doku,
- Dokunsal doku,
- Organik doku,
- Kimyasal doku,
- Dinamik doku,
- Geometrik yapı doku,
- Kristal yapı doku,
- Optik doku,
- Güncel doku,
- Soyut doku,
- İcat edilmiş doku.

Burada şunu belirtmek gerekir ki (özellikle dokunun Türkçe ve diğer dillerdeki anlamları ile düşünüldüğünde), doku ile desen başka başka şeylerdir. Bir malzemenin yüzeyinde doğal olarak mevcut olan ya da sonradan yapılmış ve malzeme yüzeyinde pürüzlülük hissi yaratmayan boyama, baskı, resim ve motifler hiç bir zaman doku (doğal) sayılmazlar. Ancak bir malzemenin dokusu o malzemeye gözü kapalıyken bile el sürüldüğünde hissedilen pürüzlülük duygusudur. Elle hissedilen sıcaklığın, soğukluğun ve bastırınca duyulan yumuşaklık ve sertliğin dahi doku ile alakası yoktur. Burada doku kelimesi ile, hafifçe bir cisme dokunulup üzerinde el gezdirildiğinde hissedilen pürüzlülük kastedilmektedir. Üzerinde pek çok küçük delik ve gözenek bulunan bir lastik sünger aslında yumuşak bir madde olmasına rağmen, elle hafif dokunulduğunda bu gözenekler pürüzlülük hissi yarattığı için sert dokulu bir cisim sayılır (Güngör, 1983, s.26). Burada Güngör'ün bahsettiği yapay/görsel doku değil, gerçek dokudur.

2. DOĞAL DOKU / GERÇEK DOKU / DOKUNSAL DOKU

Cisimlere dokunmakla hissedilen dokulardır. Doğal doku işlevsellikle ilgilidir ve dış yapı ile dış yapı arasında uyum vardır (Çellek ve Sağocak, 2014). Hem dokunma ve hem de görsel idrakle algılanan doğal dokular, sert ve yumuşak dokular olarak ikiye ayrılırlar. Bu iki doku birbirinin zıttıdır. Bu iki zıt doku arasında bir seri orta sertlik ya da orta yumuşaklıkta ara doku türleri vardır. Sert dokulu bir yüzey (işlenmemiş granit yüzeyi gibi), gözle algılandığında olduğundan daha yakında ve büyük görünür. Yumuşak dokulu bir yüzey (işlenmiş mermer yüzeyi gibi), ya da cisim ise diğerinin zıttı olduğundan etkisi de zıttır (Divanlioğlu, 1997). Doğal doku, işlevsellikle ilgilidir ve iç yapıyla dış yapı arasında uyum vardır. Doğadan kaya, ağaç kabuğu, yaprak, tahta, balık, portakal, kozalak, deri gibi örnekler verilebilir (Çellek ve Sağocak, 2014). Doğada en yaygın bulunan doku türü gerçek dokulardır. Karanlık bir odada, elimizi cam veya duvara sürerse, etki farkını ve ne olduklarını anlarız. Çok farklı dokunsal değerler oluştururlar. Bu dokunsal değerler de, objenin yüzey kalitesidir. Bunu algılama dokunma yolu ile olur. İşte dokunma duyumuza seslenen bu dokulara gerçek ya da doğal dokular diyoruz. Üzerimizde kabarıklık, yumuşaklık, kayganlık, soğukluk, rahatlık, pürüzlü, pütürlü gibi çeşitli duygular meydana getirirler. Kumaşı alan kişi, malzemeyi parmakları ile yoklayarak yüzey kalitesi hakkında bir fikir edinebilir. Malzemenin elimizde bıraktığı etkiye göre yünlü, pamuklu veya karışık biçiminde bir sonuca varırız (Gökaydın, 2002).

Resim 1. Doğal doku / Gerçek dokuya örnek; ağaç kabuğu dokusu.

Ressamlar da malzemenin gerçek dokusunu işlevsel hale getirebilir ve bu çalışmalar sıklıkla iki boyutluluk sınırını aşip üç boyutluluğa yönelmiş gibi görünür. Sanatçılar tuval yüzeyi üzerinde çizmeye ve boyamaya başladığında yüzeyin dokusal niteliğini değiştirirler. Bazı durumlarda, füzün veya grafitle olduğu gibi, değişim hafiftir ve yüzey hissinde çok az bir değişiklik yapılmıştır. Diğer taraftan impasto (yoğun boya tabakası) resimlerde uygulanan boyanın kalınlığı

ve dokusu oldukça ağır ve kalıplanmış olabilir. Bu yığılmış malzeme yüzeyin dokunuş hissini değiştirir ve genellikle boya kendi keskin ışık ve gölgelerini yaratacak şekilde dokulanır. Dokusal zenginleştirme belirli konunun oluşturulmasında kullanılabilir, ama çoğu zaman sadece ilginç görsel detaylı bir alanı canlandırmak için kullanılır (Ocvirk, vd. , 2015, s. 169).

Doku sanatta bilinen ilk mağara resimlerinden itibaren her zaman kullanılmıştır. Nitekim Paleolitik dönem insanının mağara duvarlarının dokusunu izomorflar halinde, yani çıkıntuları bazı şeylere (bizon ve benzeri hayvanlara) benzeterek kullandığını ya da düz yüzeylerde motif kullanımını tercih ettiğini biliyoruz. Ancak gerçek anlamda bilinçli olarak ilk kez 20. Yüzyılda kullanıldı. Kum, kağıt vs. Malzemenin gerçek dokusu sezildiğinde, fiziki doku, sanatın bir parçası oldu. İlk kullanımında formlara çok değişik bir estetik anlam getireceği düşünülüyordu. Doku öğesini eserlerinde ilk kullananlar; Picasso, Braque, Jackson Pollock, Marc Toby, Debuffe ve Burri'dir. Seura ışık titreşimini, Van Gogh ise doğanın ritmini kullanmıştır. Emprestyonistler doğanın geçici hallerini fırça vuruşları, fizik, renk, vizüel doku olarak kullanmışlardır (Gökaydın, 2002). Van Gogh'un Yıldızlı Gece (Starry Night) resminde olduğu gibi, diğer sanatçılar da pigmenti ağır şeritler halinde doğrudan boya tüpünden sürerek boyanın açtığı izlerle resmin konusunu güçlendirir. Her iki durumda da gerçek dokunun oluşumu, resim materyallerinin kendine has karakteri olan boya kalitesi ile güçlendirilir. Sanatçı boya kalınlığını, parlaklığını, ve dokusal zenginliği, çeşitli vernikler, bağlayıcıların kum ve mermer tozu ile birarada tutulması aracılığıyla kontrol eder. 1908'de Picasso çizimine bir parça kağıt yapıştırdı. Bu bilinen ilk papier colle örneğidir. Daha sonra bu uygulama gazetelerin parçaları, menüler, biletler ve benzerlerinin kullanımını içerecek biçimde genişletilmiştir. Papier colle kısa zamanda gerçek nesnelere kullanan bir sanat formu olan kolaj tekniğine yol açtı. Halat, sandalye hasırı ve kağıttan daha büyük cisimler olan başka eşyalar kullanıldı. Bu nesnelere gerçek doku ve taklit doku deneyimini yanyana getirmek için, baskı dokularının olduğu fotoğraflarla birlikte kullanıldı (Ocvirk vd., 2015, 170). Buna verilebilecek en iyi örneklerden biri Alman sanatçı Anselm Kiefer'in çalışmalarıdır. Kiefer 1980'lerde ortaya çıkan Yeni Dışavurumcu sanat akımının en önemli sanatçılarından biridir. Alman tarihi ve kültürünün trajik görüntüleri üzerine yorumlar, simgesel manzaralar yapmıştır. Sanatçı, "büyük boyutlu tuvallerinde harap manzaraları, savaş sonrası ortamları dile getiren geniş ufuklu görünüşleri, abartılmış bir perspektifin kullanıldığı iç mekanları konu alır... Resimlerinde figür kullanmamasına karşın kompozisyonları, psikolojik baskıları, ölümü ve yalnızlığı çağrıştırmaktadır" (Ötgün, 2000). Bu çağrışımlarda oldukça başarılı olmasının bir nedeni belki de dokuyu kullanıyor olmasıdır. Kiefer, boyayı kat kat sürerek, sık sık saç, saman gibi farklı materyaller kullanır. Böylesi katmanlı çalışmalar yaparken bazen kazıması bazen yakması gerekmiş ve bu eserlerinde kullandığı yöntemleri 1974 yılında yayımlanan Malen-Verbrennen (resim yapmak) adlı yapıtında anlatmıştır (Genç, 2015). Malzeme kullanımına Beuys'tan etkilenecek başlayan sanatçı, bu ağır malzemeleri büyük boyutlu tuval yüzeyleri üzerinde kullanmaktan çekinmez. Yalnızca boya ya da beton-harç ile değil gerçek malzemeleri de yüzey üzerine yapıştırarak resimlerine üçüncü boyutu ekler. Resimlerine uzaktan bakıldığında iki boyutlu ve yalnızca görsel doku görülürken, yakından ya da farklı açılardan bakıldığında dokunsan gerçek doku oldukça etkili biçimde hissedilir. Renk kullanımına önem verse bile kuşkusuz çalışmalarında en öne çıkan tasarım elemanı dokudur. Sanatçının rahatsızlandığı ve büyük boyutlu tuvaler üzerinde çalışmadığı bir dönemde 70x100 cm boyutlarında duralitler üzerine yaptığı "defterler" adını verdiği bir dizi doku çalışmaları da bulunmaktadır.

Resim 2. Gerçek dokunun resimde kullanımına örnek, Anselm Kiefer'in çalışmalarından bir detay.

3. YAPAY DOKU / GÖRSEL DOKU

Herhangi bir cismin resmini yaparken onun yüzeyinin pürüzlük derecesi bir takım taramalar ve noktalar yardımıyla belirtilir ki kağıt üzerine resmedilen bu doku bir yapay dokudur. Çünkü resme elle dokunulursa, elde hiçbir zaman o cismin yüzeyinde gerçekte hissedilen doku etkisi oluşmaz. Buna karşılık gözle bu resme bakıldığında o cismin yüzeyindeki pürüzlülük derecesi oldukça iyi anlaşılabilir. Bu bakımdan yapay doku resimde, kumaş desenlerinde ya da gerçekte malzemeye vermek istediğimiz pürüzlülüğü anlatmak üzere tasarımda ve ayrıntı detay resimlerinde çok kullanılır. Yapay dokulara görsel doku da denilebilir (Güngör, 1983). Görsel dokular, renkler, tonlar, çizgiler, motiflerden oluşur. İki boyutlu elemanlardır. (Gökaydın, 2002). Her yüzey kendi karakteristik açık, koyu ve yansıtma özelliğine sahiptir. Sanatçının malzemesiyle ustaca yeniden üretildiklerinde bu taklitler, nesnelerin gerçek yüzeyleriymiş gibi yanılgısına sebep olabilir. Gerçek gibi görünen ama aslında gerçek olmayan yüzeyin niteliğinin taklit doku olduğu söylenir. Taklit dokular, şeyleri tanınabilir yapmak için kullanılırdılar, daha da ötesi bizler onları izlerken zengin bir dokunsal haz deneyimleriz. Hollandalı ve Flaman ressamlar mükemmel doğal etkilere sahip natürmortlar ürettiler. Eserleri taklit dokuya duydukları adanmışlık ve tutkuyu gösterir. İç mimarlar bu tekniği, taklit taş veya damarlı mermer gibi sahte yüzey boyama işlemleri yaparken kullanır. Taklit doku genellikle, fotoğrafik detaylar kullanıp gerçekliğine ikna ederek göz aldatmacası yapmaya çalışan trompe l'oeil resimleri ile ilişkilendirilir. Simülasyon, kendi başına oldukça etkileyici bir beceri olabilen bir kopyalama tekniğidir. Ancak bir izleyici kompozisyonun sunduğu her şeyi deneyimleyebilmek için detay zenginliğini aşmak zorundadır (Ocvirk vd., 2015, s. 172).

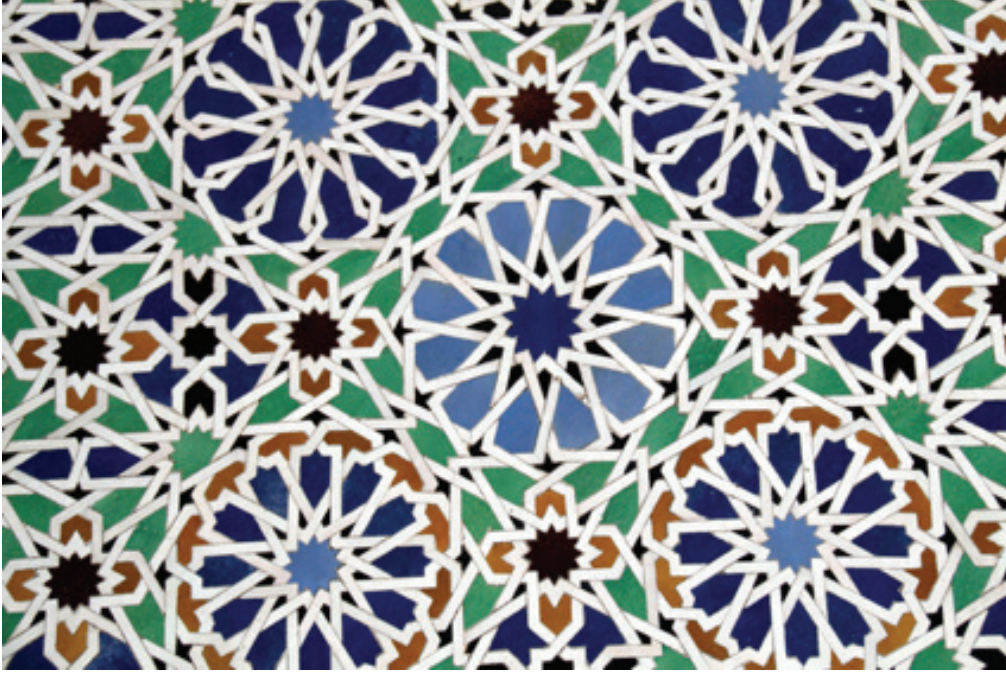

Resim 3. Yapay doku / Gör el dokuya örnek; Ralph Goings, Cream Pie, 1979, oil on canvas.

Resim 3'te hiperrealist sanatçı Ralph Goings'in "Cream pie" isimli çalışmasını görüyoruz. Hiperrealist sanatçılar çalışmalarında görsel dokuyu en detaylı biçimde kullanmaya çalışırlar. Fırça izleri görünmemesine rağmen yansıttıkları objenin dokusu neredeyse gerçek denilebilecek şekildedir. Fotoğrafik görüntüler ile iki boyutlu yüzey üzerinde üç boyutlu bir yanılsama oluştururlar. Goings'in bu çalışmasında; parlak pürüzsüz bir zemin üzerinde bir dilim pasta ve bir fincan kahve görüyoruz. Kullanılan tabak ve fincan için porselen diyebiliriz, çünkü maddenin dokusu oldukça gerçek denebilecek şekilde yansıtılmış. Kahve fincanının yanında duran kaşık için, aynı yüzey üzerinde aynı boya malzemeleri kullanılarak yapıldığı halde metal diyebiliriz. Tüm resim yağlı boya ile yapılmış olmasına rağmen, tüm objelerin dokusu birbirinden farklı görünmekte; pastanın kreması, metal kaşık, porselen tabak ve fincan, daha geride duran cam bardak, peçete ve çatal. Oysa tuval yüzeyi üzerinde elimizi gezdirecek olsak hiç bir pürüz hissetmeyiz. Bu doku sadece görsel olarak algılanabilen yapay dokuya iyi bir örnektir.

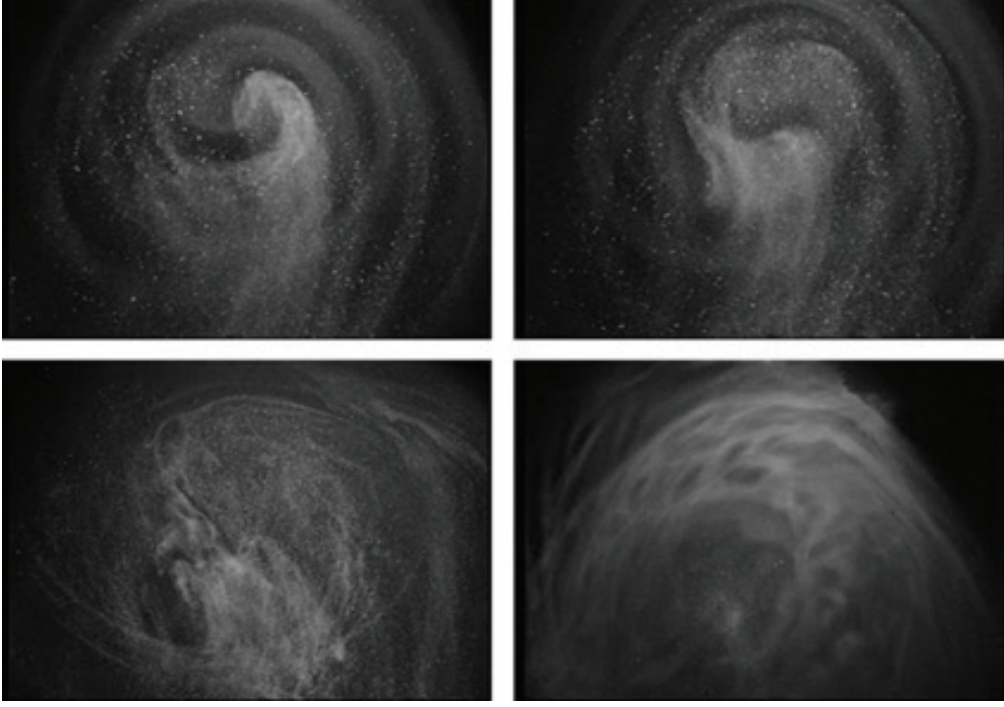
Doku diğer sanat elemanları arasında belki en özgün olanıdır, çünkü hızlıca iki duyu sürecini harekete geçirir. Dokunma duyusu yoluyla daha yakından ve daha dramatik olarak kavranır, ama aynı zamanda dokuyu görebilir ve buna bağlı olarak hissini tahmin edebiliriz. Bir resmi ya da heykeli seyrederken, sanatçının şekil, renk ve değer örüntülerini kullanım karakteristiği yoluyla objeleri tanıyabiliriz. Ama aynı zamanda sanatçının bu nesnelere yüzey karakterini işleyişine de tepki verebiliriz. Böyle bir durumda, hem görsel hem de dokusal deneyimler ediniriz (Ocvirk, vd, 2015, s. 172). Yani görsel ve gerçek dokular ayrı ayrı olabileceği gibi, bir arada da bulunabilirler. Halı yüzeyi gerçek ve görsel doku birlikteliğine güzel bir örnektir. Halı yüzeyi hem gerçek hem görsel doku ile örtülüdür (Gökaydın, 2002).

Halıya değinmişken görsel dokulara verilebilecek en iyi örneklerden biri olan örüntüden bahsetmek yerinde olacaktır. Doku ile örüntü arasındaki fark boyutluluktur. Örüntü tekrarlarından oluşur ve yüzeyin dokusu ile ilgili değil görüntüsü ile ilgilidir. Ancak görsel dokusu bulunur ve çoğunlukla süsleme olarak hizmet verir. Bunlara geometrik doku da denir.

Resim 4. Görsel doku (geometrik yapılu doku) ya da örüntü örneği, El- Hamra Sarayı'ndan mozaik örneği.

El- Hamra mozaik örneğinde de gördüğümüz gibi böyle bir yüzeyde gördüğümüz ve dokunduğumuzda hissettiğimiz şey birbirinden oldukça farklı olacaktır. Dokunduğumuzda düz bir yüzey hissederken, gördüğümüzde renklerin açık-koyu olması, şekil ve motiflerin içiçe geçmesinden kaynaklı optik illüzyon denebilecek bir hisle karşı karşıya kalırız. Bu his troemp l'oil resimlerindeki gerçeklik yanılsaması olmasa da bir sonsuzluk döngüsü hissine işaret edebilecek bir histir. Kaleydeskoplar gerçek minik cisim parçaları kullanarak bir mercek yardımıyla bakmamızı sağlayarak benzer bir his yaratabilirler. Böyle düşünüldüğünde farklı bir açıdan da olsa halılar da olduğu gibi kaleydeskoplar da hem gerçek hem de görsel dokuya örnek olabilirler. Dokuları sınıflandırmak bazen zor olsa da bu tip dokulara bir örnekte icat edilmiş dokulardır. Çoğunlukla dekoratif zenginleştirme ve görelî üstünlük veya vurgu ve hareket için kullanılırlar. Sanatçılar genellikle bir deneyime ya da sıradan gerçekliğin dışında bir yere çağrışım yapmak, izleyiciyi şaşırtmak için icat edilmiş dokuları kullanırlar. Brian Fridge'nin "Ardışık Kubbe" isimli çalışması buna örnek olarak gösterilebilir. Ardışık kubbe, sanatçının buzdolabı dondurucusunun içinin 7 dakikalık videosudur. Videonun malzemesiyle sanatçı icat edilmiş ya da oluşturulmuş bir doku yaratır. Bu malzemenin zaman bazlı boyutu normalde görülemeyecek imgeleri ortaya çıkarır ve mini evrenler yaratır (Ocvirk, vd, 2015).

Resim 5. İcat edilmiş doku örneği, "Vault Sequence (Ardışık Kubbe)", Brian Fridge.

5. DOKUNUN DUYUMSANMASI

Duyumsamak, (-i) duyular aracılığıyla bir şeyi algılamak demektir (tdk). Felsefe ve sanat alanında Willhelm Worringer'in yazdığı "Soyutlama ve Duyumsama /Özdeşleşim (Abstraction und Einfühlung)" ve Gilles Deleuze'nin Francis Bacon üzerine yazdığı "Duyumsamanın Mantığı" konu ile ilgili ele alınabilecek iki önemli eserdir. Ancak ikisinde oldukça geniş bir içeriğe sahiptir ki burada yalnızca ikisinin de duyumsama tanımlarına kısaca yer verilecektir. Worringer duyumsamayı soyutlama ile yanyana getirerek iki kavramı da kendi içinde ve birbirleriyle ilişkilendirerek sanatın düşünsel boyutuna önemli açıklamalar getirmiştir. Ona göre duyumsama eyleminin şartı, genel kavrayıcı bir etkinliktir. "Her duyulur obje, benim için var olduğu sürece, daima iki ögenin, duyulur veri ile benim kavrayıcı etkinliğimin bileşkesidir. Estetik haz, bir obje'de kendi kendimizden duyduğumuz bir hazdır" der (Worringer, Çev. Tunalı, 1985, s. 16). Araştırmanın temelini oluşturan bu cümleler, doku ile duyumsama kavramlarını yanyana getirme ihtiyacını açıklar niteliktedir. Doku ister dokunsal ister görsel olsun bir nesneyle olan aradaki bağı kılan bir unsurdur. Böylelikle belki de kendimizden duyduğumuz hazza bir objeyi aracı kılmış oluruz. Yani doku bize ayna olacak varlıkla aramızda bir bağ oluşturur. Varoluşçu psikolog Rollo May de " bir nesneyi ona duygulanımsal bağlanışımız olmadan göremeyiz" der (May, Çev. Oysal, 2016). Worringer duyumsamanın özü itibarıyla soyut sanatta vucüt bulduğuna vurgu yapsa da Deleuze Cezanne ve Bacon'ın sanatını ele alarak konuyla ilgilenmiştir. Cezanne figure giden yola basit bir ad verir; duyumsama. Figure, duyumsamayla ilişkili duyulur biçimdir; doğrudan doğruya sinir sistemine etki eder, yani tene. Soyut biçim ise beyin dolayısıyla işlediğinden beyne hitap eder. Duyumsama kolay olanın, önceden yapılmışın, klişenin tersidir, aynı zamanda sansasyonel olanı, kendiliğinden olanın da tersidir. Duyumsamanın bir

yüzü özneye bir yüzü nesneye çevrilidir (Deleuze,Çev. Batukan ve Erbay, 2009,s 40). Dokuda böyle değil midir? Varolan nesnenin kendi yapısını yansıtırken ona dokunan ya da gören kişinin de kendi geçmiş deneyimlerine bağlı olarak hissettiği şeydir. Bacon söyleşilerinde sık sık “duyumsamanın düzenleri”, “duyumsal düzeyler”, “duyulur alanlar”, ve “hareketli sekanslar”dan söz ederken ne demek istiyordur. Başta her düzene düzeye veya alana spesifik bir duyumsamanın karşılık geldiği sanılabılırdi; Bu durumda her duyumsama bir sekansın ya da bir dizinin içinde bir terim olacaktı. Resmin özellikle de Bacon’inkinin dizilerle ilerlediği kesindir. (Papa dizisi, portre dizisi, ağız dizisi gibi). Her bir duyumsama çeşitli düzeylerde, farklı düzenlerde ya da çoklu alanlardır (Deleuze,Çev. Batukan ve Erbay, 2009, s. 41). İzleyiciye vermek istediği duyuyu gruplara ayırıyor ve diziler halinde konuyu işliyor olabilir mi?

Dokuyu duyumsamak adına onu da kendi içinde bir diziye ayırmak mümkündür. Çünkü dokular da duyumsayan kişi için farklı alanlarda farklı etkiler yaratır. Güngör (1983) bunu üç başlıkta toplamıştır. Bunlar;

- **Dokunun kendi etkisi;** İnsanlar hayatları boyunca elle dokunarak hissettikleri dokuları aynı zamanda da pürüzleri görerek öyle keskin alışkanlıklar edinmişlerdir ki, artık elle dokunmadan cisimlerin dokusu hakkında söz söyleyebilirler. Bu alışkanlık sayesinde görsel idrak bir nevi doku organı gibi görev yapar. Örneğin; sert dokulu cisimler olduğundan daha yakında, yumuşak dokulu cisimler olduğundan daha uzakta görünür.

- **Dokulu malzemenin renk etkisi;** sıcak renkler adı altında toplana sarı, kırmızı ve turuncu renklere sahip cisimler olduklarından daha yakında, yeşil , mavi ve mor gibi soğuk renkler olduklarından daha uzakta görünürler.

- **Dokulu yüzeylerin parlaklığının etkisi;** parlak cisimler olduğundan daha yakın, mat cisimler daha uzakta görünürler.

- **Nasıl gördüğümüzden çok nasıl hissettiğimiz konusuna değinecek olursak;** yumuşak dokulu cisimler insanda sükunet ve rahatlık duyguları uyandırırken, sert cisimler dinamik duygular oluşturur. Sert dokular insanı uyanık tutar, azim ve iradesini destekler, keza insana heyecan verir (Güngör, 1983, s. 27). Bu sebeple, resimde doku kullanımı yansıtmak istenilen duyuyu izleyiciye ulaştırmak adına hayli önem taşır. Aynı şekilde mekan tasarımlarında, endüstriyel tasarımlarda, moda tasarımında da önemi yadsınamaz.

SONUÇ

Temel tasarım elemanlarından biri olan doku, özellikle resim sanatında, yalnızca organik bir değer olarak doğal-dokunsal değil, yapay-görsel olarakta yer almaktadır. Her ne kadar resim sanatında 20. Yüzyılda biliçli olarak kullanılmaya başlansa da, geriye dönüp bakıldığında mağara resimlerinden itibaren tüm sanat tarihinde dokunun etkisi görülmektedir. Teknolojik gelişmelerle birlikte doku çeşitleri de artmış, hatta artık güçlkle sınıflandırma yapılmaktadır. Bu araştırmada, doku yalnızca bir görsel tasarım elemanı olarak ele alınmamış, felsefi derinliği de göz önünde bulundurulup, duyumsamak kavramı ile ilişkilendirerek açıklanmaya çalışılmıştır. Sanat eğitiminin her düzeyinde yapılabilecek doku çalışmaları olsa da (gerçek dokulu cisimlerle yüzey üzerinde tasarımlar, kağıt üzerine çini mürekkebiyle doku uygulamaları yada geometrik örüntülü motif tasarımları gibi) lisans ve lisans üstü düzeyinde sanat eğitimi ile birlikte, felsefe ve psikoloji alanları da işe koşularak yapılacak araştırmalar da alana önemli katkılar sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Çellek, T., Sağocak, A. M. (2014). *Temel Tasarım Sürecinde Yaratıcılık*. (1. bs.). İstanbul: Grafik Kitaplığı.
- Deleuze, G. (2009). *Francis Bacon Duyumsamanın Mantiği*. (1. bs.). İstanbul: Norgunk Yayınları.
- Divanlıoğlu, H. D.. (1997). *Temel Tasar Tasarı'nın Öge ve İlkeleri*. İstanbul: Birsan Yayınevi.
- Genç, K. (01, 01 2015). *mimarcasananat.com*. 11 26, 2015 tarihinde *mimarcasananat.com*: <http://www.mimarcasananat.com/resim/anselm-kiefer.html> adresinden alındı
- Gökaydın, N. (2002). *Temel Sanat Eğitimi Sanat Eğitimi Öğretim Sistemi ve Bilgi Kapsamı*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Güngör, İ.H., (1983). *Temel Tasar*. (2. bs.). İstanbul: Kipaş Yayınları.
- Ocvirk, O.G., Stinson, R.E., Wigg, P.R., Bone, R.O., Cayton, D.L. (2013) *Sanatın Temelleri Teori ve Uygulama*. İzmir: Karakalem Kitabevi Yayınları.
- Öğün, C. (2000, 10 01). *Çizgi Dışı Sanatçılar: Anselm Kiefer*. İ.S.K. Aylık Bülten , s. 97.
- Seylan, A. (2005). *Temel Tasarım*. Ankara: Dağdelen Basın Yayın.
- Sözen, M., Tanyeli, U. (2014). *Sanat kavram ve terimleri sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Worringer, W. (1985). *Soyutlama ve Özdeşleşim*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

GÖRSEL KAYNAKÇA

- Resim 1- Doğal doku / Gerçek dokuya örnek; ağaç kabuğu dokusu. Fot.yazara ait, 2016.
- Resim 2-Gerçek dokunun resimde kullanımına örnek, Anselm Kiefer'in çalışmalarından bir detay. Fot.yazara ait, Albertina Museum, Viyana, Avusturya, 2016.
- Resim 3- Yapay doku / Görsel dokuya örnek; Ralph Goings, Cream Pie, 1979, oil on canvas. (Erişim Tarihi: 17.11.2016)
<http://flavorwire.com/130740/10-works-of-art-that-look-good-enough-to-eat>
- Resim 4 - Görsel doku (geometrik yapıtlı doku) ya da örüntü örneği, El- Hamra Sarayı'ndan mozaik örneği (Erişim Tarihi: 03.01.2017)
<https://s-media-cache-ak0.pinimg.com/originals/c5/60/da/c560daaa3a8114364443d45238b5f2f1.jpg>
- Resim 5 - İcat edilmiş doku örneği, "Vault Sequence (Ardışık Kubbe)", Brian Fridge. (Erişim Tarihi: 16.12.2016)
https://media.mutualart.com/Images/2015_04/25/15/150634204/037fbde0-416a-41b8-b589-caf636da0b1e_570.Jpeg
- Duyumsama tanım (Erişim Tarihi: 05.01.2017)
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_btse&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5876da856e9f09.74026355